

Teixits de la Vall del Nil. Coptes v.02

per SÍLVIA SALADRIGAS CHENG
Centre de Documentació i Museu Tèxtil
Fotografies: Quico Ortega (CDMT)

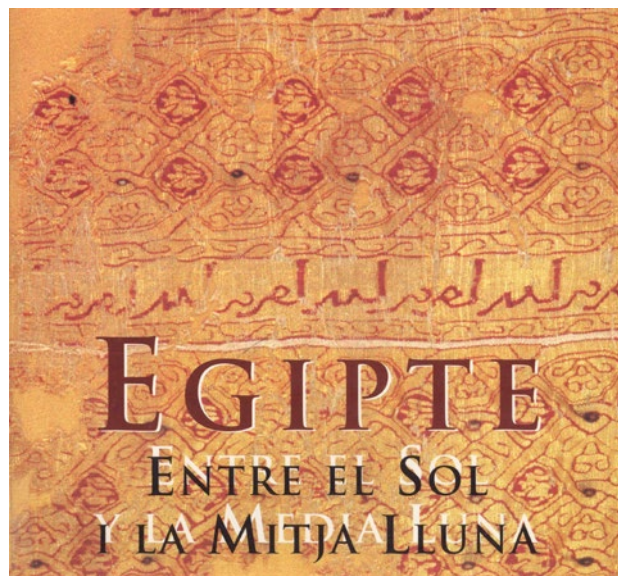
1 *Egipte, entre el Sol i la Mitja Lluna*. Centre de Documentació i Museu Tèxtil i Àmbit Serveis Editorials, Terrassa, 1999.

Amb el pas del temps, els conceptes i les definicions de persones i objectes es modifiquen o prenen nous significats. Quan a l'any 1999 el CDMT va publicar la seva col·lecció de teixits coptes en el catàleg "Egipte entre el Sol i la Mitja Lluna"¹, amb motiu de l'exposició que va organitzar del mateix títol, el terme "copte" s'utilitzava de manera ampla per designar a totes aquelles peces tèxtils, posteriors al període faraònic, trobades a les excavacions fetes a Egipte.

Històricament, la paraula "copte" equivalia a dir "egipci". Els grecs denominaven amb aquest terme als habitants de l'actual Egipte com a resultat de la derivació que en grec van fer del nom faraònic de Memphis: "Het-ka-Ptah" o, "Santuari del *ka* (ànima) de Path". Amb la conquesta del territori pels musulmans, l'idioma àrab va eliminar la primera síl·laba, de manera que va quedar com "cophte" i posteriorment "copte". Amb aquest mot denominaven els nous conqueridors als habitants de la vall del Nil, que en aquells moments (any 641) eren en la seva majoria de religió cristiana. És a dir, que una mateixa paraula feia referència a un lloc geogràfic i a un grup de població concreta.

Avui en dia aquestes referències no tenen sentit. Les peces a les que fan esment no tenen res a veure amb els coptes actuals, que com a població continua existint vinculada a unes creences religioses però sense estar associada a cap espai geogràfic determinat. Igualment, molts d'aquests teixits no tenen cap vincle amb la iconografia cristiana: les peces amb representació d'elements

Catàleg de l'exposició "Egipte, entre el Sol i la Mitja Lluna", CDMT, 1999.

2 Enllaç als documents disponibles a la biblioteca del CDMT:

<http://goo.gl/WRsO6D>.

3 *Textilien des Mittelmeerraumes aus spätantiker bis frühislamischer Zeit*, Fundació Abegg-Stiftung, 2004.

4 Katoen Natie és una companyia privada belga, fundada l'any 1855, que en els seus inicis es va dedicar al comerç i transport de fibres tèxtils, principalment cotó, i que actualment s'ha especialitzat en serveis logístics d'alta tecnologia. Els seus propietaris han creat a la central d'Anvers el que denominen "HeadquARTers" a on exposen part de la seva col·lecció d'obres d'art entre les que destaquen nombrosos teixits d'Egipte i de l'Àsia Central.

5 *Methods of dating ancient textiles of the 1st millennium AD from Egypt and neighbouring countries*, Lannoo Publishers, 2007.

6 Catedràtica de la Universidad Complutense de Madrid.

7 Conservadora del Museo de Artes Decorativas de Madrid.

8 "The collection of Coptic textiles in the Museo Nacional de Artes Decorativas, Madrid: the results of the dye analysis and 14C testing," A: *Methods of dating ancient textiles of the 1st millennium AD from Egypt and neighbouring countries*. Lannoo, 2007.

9 Van ser els I+D+i finançats pel Ministerio de Economía y Competitividad (àntic Ministerio de Ciencia y Innovación) denominats "Caracterización tecnológica y cronológica de las producciones textiles coptas: antecedentes de las manufacturas textiles altomedievales españolas" (HUM2005-04610) y

de la mitologia clàssica no tenen espai sota aquest qualificatiu de copte. Queda clar, doncs, que era necessària una revisió del terme.

Així, ara es prefereix parlar de teixits de la Vall del Nil, o teixits egipcis, i relacionar-los amb el període històric amb el que es puguin vincular: teixits del període faraònic, greco-romà, bizantí o islàmic.

Un altre punt a destacar és el canvi important que s'ha produït en relació a les cronologies de tot aquest grup de teixits. Hi ha nombrosa bibliografia publicada² sobre els teixits "coptes", però en la seva majoria, i fins fa un anys, el seu estudi es basava en la iconografia de les peces, el seu estil o la relació entre la seva decoració i la d'altres objectes (estucs, monedes, ceràmiques...). Gran part de les excavacions de les que provenen aquests teixits no van ser documentades en el seu moment de manera apropiada i en moltes ocasions només es va conservar la part més atractiva de les teles o la més ben conservada. Com a conseqüència, molts teixits són peces descontextualitzades i sense referències per a una correcta catalogació.

Durant els darrers anys diversos equips formats per especialistes en diferents disciplines han estudiat de forma conjunta aquests teixits. Han fet anàlisis de fibres, tints i lligaments i algunes de les peces s'han sotmès a la datació per C14. Com a resultat de tot aquest treball, moltes de les cronologies establertes han quedat substancialment modificades.

Un primer pas en aquesta línia va ser la publicació, l'any 2004, del catàleg de peces de la col·lecció de la Fundació Abegg³. Una part dels teixits es va datar amb C14 i en el seu estudi, l'autora Sabine Schrenk, qüestionava alguns dels llocs de producció i de les cronologies que tradicionalment se'ls atribuïa, alhora que afegia una interessant reflexió sobre la importància d'intentar definir el context i la funció que en el seu moment tindrien aquestes peces.

L'any 2005, a la ciutat d'Anvers, va tenir lloc la 1a conferència del grup d'estudi "Textiles from the Nile Valley", patrocinada per la companyia belga Katoen Natie.⁴ Al voltant del tema "Methods of dating ancient textiles of the 1st millennium AD, from Egypt and neighbouring countries" arqueòlegs, químics, historiadors de l'art, conservadors i egiptòlegs de diferents països i institucions van trobar-se per posar en comú el resultat de les investigacions que estaven portant a terme. Dos anys després es van editar les actes⁵ d'aquesta trobada que des de llavors es realitza cada dos anys amb la presentació de comunicacions de gran interès en les que es recullen sempre els últims avanços sobre aquests temes.

A la primera trobada hi van participar Laura Rodríguez Peinado⁶ i Ana Cabrera Lafuente⁷ per presentar l'estudi que havien realitzat dels tints de les peces del MAD⁸. Posteriorment, i liderat per elles mateixes, es van iniciar dos nous projectes de recerca en els que el CDMT va participar com a museu col·laborador⁹. Com a resultat d'aquesta col·laboració, a les segones jornades

"Caracterización de las producciones textiles de la tardoantigüedad y Edad Media temprana: tejidos coptos, sasánidas, bizantinos e hispanomusulmanes en las colecciones públicas españolas" (HAR2008-04161).

CDMT n.r.2705, segles V-VI.
[Veure detall.](#)

10 Publicat a: *Clothing the House. Furnishing textiles of the 1st millenium AD from Egypt and neighbouring countries*. Lannoo Publishers, 2009.

11 Encara que van ser trobades a Egipte, no hem comptabilitzat dins d'aquest grup: 5 fragments de bena de mòmia (s. I dC), 4 teixits de lli pintats (s. I dC), 8 sedes d'Akhmin (s. VII-IX dC), 1 fragment de teixit d'Antinoópolis (s. V-VII dC), ni totes aquelles peces que considerem de període fatimí.

d'aquest grup d'estudi, vam fer una comunicació conjunta amb el títol "Late Roman and Byzantine textiles from Egypt: some examples of furnishing textiles from Spanish collections";¹⁰ així mateix, es va fer la datació per C14 de dues peces i l'anàlisi de colorants de cinc teixits, tots del CDMT.

De les col·leccions públiques estatals amb teixits egipcis del període grecoromà fins a l'època islàmica, la col·lecció del CDMT és la més nombrosa. La formen un total de 284 peces¹¹ compreses entre els segles III i segle VIII; la seva presentació i descripció va quedar recollida en el catàleg publicat l'any 1999 "Egipte, entre el sol i la mitja lluna". A partir dels nous estudis i del treball realitzat en aquests 17 anys transcorreguts, hem pogut afegir i concretar millor les dades que teníem fins ara, informació que presentem en aquest article.

La datació a través de la prova del C14 es basa en mesurar la quantitat que d'aquest isòtop conté un organisme determinat. El C14 es troba a l'atmosfera i ja sigui a través del procés de fotosíntesis (en les plantes) o bé a través de l'alimentació (en els animals) tots els organismes vius l'assimilem de manera acumulativa. Quan un organisme, o part d'ell, mor, aquest procés s'atura i la quantitat de C14 comença a disminuir lentament. El ritme amb que aquesta pèrdua es produeix s'ha pogut concretar de manera que, al mesurar el C14 que encara conserva l'organisme, s'estableix una franja relativament exacta que

12 <http://goo.gl/rW06Yw>.
 Hi participen, entre d'altres, el Katoen Natie (Antwerp), Musée du Louvre (París), Skulpturensammlung und Museum für Byzantinische Kuns (Berlín), Fundació Abegg-Stiftung (Riggisberg), National Museum of Denmark (Copenhaguen).
13 Les proves les va realitzar el laboratori Beta Analytic Inc. de Florida, Estats Units. Es va escollir el sistema d'espectrometria de masses amb acceleradors per ser el menys agressiu per a les peces, ja que és el que menys material necessita per poder realitzar la prova.

indica en quin moment es va aturar la “càrrega” de C14. Fins ara era un procés poc utilitzat per la datació de teixits, degut al seu preu elevat i per ser destructiu per a la peça ja que necessitava una quantitat relativament gran de material per poder-se efectuar amb garantia. Però, en els darrers anys, tant el seu cost com el volum de matèria necessari s'ha reduït molt, cosa que l'ha fet més accessible alhora que ha possibilitat el poder treballar amb grups de peces suficientment nombrosos com per a que les datacions obtingudes siguin considerades significatives. Els resultats dels diferents projectes que han datat teixits –anterior i posterior al 1r mil·lenni– amb el mètode del C14, s'estan posant en comú a través d'una base de dades on-line, oberta i gratuïta, gestionada per la universitat de Bonn.¹²

Es van seleccionar dues peces del CDMT per fer la datació de C14 pel sistema d'espectrometria de masses amb acceleradors (AMS)¹³.

Una d'elles, la peça número de registre 2705, és un fragment de teixit de format rectangular del tipus *clavus*, de lli amb la decoració color púrpura en llana. La seva decoració compren un petit lleó dins un cercle polilobulat, un personatge a un extrem molt desdibuixat per la pèrdua quasi total de la trama i una figura a l'altre extrem, agenollada o reclinada, que sosté un objecte sense identificar, alçat amb la mà esquerra. Aquesta última figura, sembla una representació femenina que pel seu tocat, rodó i en forma de torre, recorda a les representacions de la deessa Rhea (Cibeles, en llatí), mare, entre d'altres déus, de Zeus i Posidó. La cronologia en la que fins el moment teníem datada aquesta peça era en la franja del segle V al segle VI, dada que s'ha vist confirmada pel C14 que ha donat amb un 95% de probabilitats la franja cronològica que va de l'any 400 al 540 dC, i en un marge més reduït (68%) entre el 420 i el 530 dC.

CDMT n.r.3869, segle VII.
[Veure detall.](#)

L'altre peça és la que té el número de registre 3869. És un teixit que es troba molt fragmentat on hi trobem representada una llarga filera de *putti* nedadors amb una ofrena a les mans, separats entre ells per plantes aquàtiques i flors de lotus. Els motius destaquen en diferents colors sobre un fons vermell, però el treball de les figures es veu bast i simplificat, aspecte que havia portat a datarlo en una cronologia situada entre els segles IX i XI. La datació amb C14, que coincideix amb un mateix resultat per a peces similars, la ha situat amb un 95% de probabilitats entre els anys 600 i el 660 dC, i en un marge més reduït (68%) entre l'any 620 i l'any 650 dC. És a dir que la seva cronologia s'ha vist rectificada en dos segles cap a endarrere.

14 Les anàlisis es va fer el laboratori Larco Química y Arte S.L. de Madrid.

De la mateixa manera que identificar de forma correcte els lligaments de les peces i les seves fibres ajuda a definir àrees geogràfiques i datacions, un altre dels elements importants a estudiar per la informació que poden aportar, són els tints. Per exemple, els tints utilitzats en època medieval a la zona de l'Andalus o a l'Àsia Central no són els mateixos o, un altre exemple, la cotxinilla americana marca un límit cronològic *ante quem* molt clar.

Dels teixits números de registre 87, 207, 222, 245 i 304 es va fer anàlisi de colorants pel sistema de cromatografia líquida d'alta resolució.¹⁴ Les proves van

CDMT n.r.87, segles V-VI.
[Veure detall.](#)

CDMT n.r.207, segles V-VII.
[Veure detall.](#)

CDMT n.r.222, segles V-VI.
[Veure detalls.](#)

CDMT n.r.245, segles V-VI.
[Veure detalls.](#)

CDMT n.r.304, segles III-V.
[Veure detall.](#)

15 A. Cabrera ha trobat també cànem en alguna de les peces del Museu Tèxtil i de la Indumentària de Barcelona, com així ho fa constar en la seva tesi doctoral: *La industrial textil copta: la colección de tejidos de la Antigüedad Tardía del Museu Tèxtil i d'Indumentària de Barcelona*, Universidad Complutense de Madrid, 2015, inèdita.

16 Restauradora de teixits i investigadora respectivament, vinculades a la col·lecció del Katoen Natie d'Antwerpe.

17 "Textiles, tools and tècniques of the 1st millennium AD from Egypt and neighbouring countries". Lannoo, 2015.

donar com a resultat els tints habituals emprats en els teixits egipcis d'aquest període: roja (*Rubia tinctorum*) en els colors vermells, indi pels blaus (*Indigofera tinctoria*) i indi amb galda (*Indigofera tinctoria* amb *Reseda luteola*) pels verds. Pel que fa al resultat de l'anàlisi de les fibres, a banda del lli i la llana usuals en els teixits egipcis anteriors al període islàmic, es va identificar cànem en algunes parts dels detalls decoratius d'una de les peces (número de registre 207). L'ús del cànem en els teixits egipcis està poc referenciat en els estudis fets fins el present, però segurament això es deu a la falta d'anàlisi de les fibres a laboratori per poder identificar-les de forma correcta, ja que visualment el cànem i el lli són molt similars.¹⁵

En aquests moments formem part de l'equip de treball del projecte "Las manufacturas textiles andalusíes: caracterización y estudio interdisciplinar" (HAR2014-54918-P), amb una durada prevista de tres anys i que, seguint l'esquema dels projectes anteriors, interrelaciona peces tèxtils medievals des de múltiples perspectives. A més, participem al mateix temps en el "Medieval Textiles in Iberia and the Mediterranean", finançat per la Fondation Max van Berchem (Ginebra) i la Pasold Foundation (Regne Unit) per l'estudi epigràfic d'aquest corpus tèxtil.

Un altre dels projectes en què ha participat el CDMT és "Measurements and fitting of Egiptian children's tunics of the 1st millenium AD", dut a terme entre els anys 2012 i 2013 per Anne Kwaspen i Chris Verhecken-Lammens.¹⁶ Les autores, sobre una selecció de 60 túniques infantils de 14 col·leccions diferents, van extreure els patrons i van reconstruir la forma i manera de com van ser teixides i utilitzades. Entre les peces estudiades van considerar d'interès incloure la túnica infantil, número registre 263. El resultat final d'aquests treballs el van presentar en les 8es jornades del "Textiles from the Nile Valley" i s'ha publicat en les seves actes.¹⁷

Dues peces més, provinents de la col·lecció Tove Alm, la número de registre 7495 i la 7509, participen actualment en la investigació que Maciej Szymaszek està fent per a la seva tesis doctoral “*Tracing the Provenance of Ancient Egyptian Textiles: Tove Alm’s Collection*” a la Universitat de Göteborg. En el seu projecte, l'autor indaga sobre com ha evolucionat la representació de la figura humana en els teixits egipcis, i farà datació per C14 de les peces estudiades.

CDMT n.r.263, segles IV-VI.

CDMT n.r.7495, segles VI-VII.

18 No hem inclòs en aquest grup els teixits egipcis del s. I donació del Monestir de Montserrat.

19 Per a més informació sobre la formació de la col·lecció de teixits egipcis del CDMT, veure: CARBONELL, Sílvia. "La col·lecció de teixits coptes del Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa."

A: *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*. Vic, 2004.

20 Enllaç Imatex:

<http://goo.gl/wYF8hP>.

L'antiquària sueca Tove Alm va vendre l'any 1968 part de la seva col·lecció de teixits egipcis, setze peces en concret, al que aleshores era "Museo Provincial Textil de Terrassa". Les altres peces egípcies¹⁸ del CDMT procedeixen de la col·lecció Biosca i de la col·lecció Viñas¹⁹. Ara hem pogut concretar, gràcies al treball de Sílvia Carbonell, que Ricard Viñas va comprar les seves peces a diferents antiquaris i col·leccionistes d'arreu del món: a Jacques Kassapian de París, Gottfried Enster de Zurich, Albert Honnegger de Lió, A. Indanyan i a Marçal Olivari i Emili Cabot de Barcelona. Alhora, gràcies a la informació facilitada per Laura Rodríguez hem localitzat 36 peces que provenien de la col·lecció Anastasio Páramo d'on van passar a la col·lecció Abadal i posteriorment a la col·lecció Biosca, qui l'any 1946 va fundar el "Museo Textil Biosca", embrió de l'actual Centre de Documentació i Museu Tèxtil.

La col·lecció de teixits egipcis va ser la primera que vam fotografiar amb càmera digital, l'any 1996, i va ser també la primera que vam oferir de manera oberta i gratuïta en el nostre banc d'imatges (IMATEX). En el seu moment, IMATEX va ser una aventura pionera a nivell estatal, plantejada com una alternativa al sempre difícil equilibri entre conservar les peces i fer-ne difusió.

Aquest any hem fotografiat de nou totes aquestes peces, ja que la imatge obtinguda amb la primera càmera digital amb la que vam treballar ha quedat àmpliament superada, de manera que avui en dia podem oferir amb millor qualitat i detall la imatge de tots aquests teixits, que amb les seves representacions acolorides, tosques i elaborades alhora, tant ens enamoren²⁰.

CDMT n.r.7509, segles VI-VIII.
[Veure detall.](#)

Per una altra part, en el mes de febrer del 2017, el CDMT acollirà l'exposició "Antic Egipte i teixits coptes de Montserrat", de la Fundació Abadia de Montserrat, procedents de la col·lecció Roca, i la de fotografies de les excavacions d'Oxirrinc organitzada per la Societat Catalana d'Egiptologia. Una jornada de conferències complementarà ambdues exposicions.

És evident que l'estudi dels teixits històrics es troba en una fase de gran interès. Noves recerques, anàlisis i proves possibiliten una revisió del que fins ara s'havia escrit a la vegada que sorgeixen noves vies de treball sobre aspectes encara no investigats. És en aquesta tessitura que juga un paper primordial el treball en equip per compartir recursos i coneixements, únics elements que possibiliten la visió de conjunt dels diferents aspectes que els teixits, amb tota la seva complexitat, plantegen. ●